

19124

۸۷/۱۱۰۹۹۹۶

۸۸ / ۱ / ۸۸

دانشگاه شیراز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

رساله برای دریافت درجه دکتری تخصصی زبان و ادبیات فارسی

ضدقهرمانان در حماسه های ملی ایران

استاد راهنما:

دکتر محمود مدبری

استادان مشاور:

دکتر محمد رضا صرفی

دکتر یحیی طالبیان

مؤلف:

هادی یوسفی

تیرماه ۱۳۸۷

کتابخانه مرکزی دانشگاه شیراز

۱۳۸۷ / ۱ / ۲۷

۱۰۹۱۴۶

دانشگاه شهید باهنر کرمان

این رساله به عنوان یکی از شرایط احراز درجه دکتری به

بخش زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچ گونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود.

دانشجو: هادی یوسفی

استاد راهنما: دکتر محمود مدبری

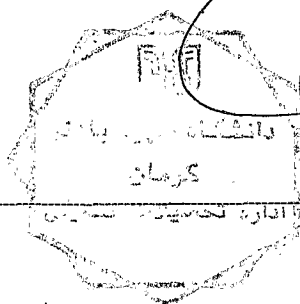
استاد مشاور ۱: دکتر یحیی طالبیان

استاد مشاور ۲: دکتر محمدرضا صرفی

داور ۱: دکتر ابوالقاسم رادفر

داور ۲: دکتر محمد دانشگر

داور ۳: دکتر احمد امیری خراسانی

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشکده: دکتر شمس الدین نجمی

حق چاپ محفوظ و مخصوص به مؤلف است

تا ابد یارب ز تو من لطف ها دارم امید از تو گر امید بپریم از کجا دارم امید
سپاس بی اندازه آن یگانه ی هستی آفرین خرد بخشا را که رحمت واسعه اش در بر
گیرنده ی انس و جان است، و الطاف بی پایانش نوازشگر دل و جان. آن پروردگاری که به
نور جان چراغ دل برافروخت و لطفی در حق بنده ی ناچیزش ارزانی داشت تا بتواند این
رساله را به پایان برساند.

و سپاس استاد گرانقدر و فرزانه دکتر مدبری را که چراغ دانش و تدبیر پایای او روشنگر
راه، در به مقصد رسیدن این رساله بوده است. و صبوری و متانت او آرامش بخش جان و
روان نگارنده در این راه دشوار.

سپاس دکتر صرفی را که نکته سنجی و دقت شایسته ی ایشان از سویی و مهربانی، رأفت
و دلسوزی بی اندازه - که حکایتگر جان و روانی بی آرایش است - از سویی دیگر همواره
دستگیر و یاریگر نگارنده بوده است.

سپاس دکتر طالبیان را که به سرانجام رسیدن این رساله مرهون مشاوره های خردمندانه ی
ایشان است.

و سپاس دکتر امیری، دکتر بصیری، دکتر محسنی نیا و همه ی اساتید گرانقدری را که
نگارنده در مقاطع و مکان های مختلف در سال های درس و کلاس در محضر آنان زانوی
تلمذ بر زمین زده و به خوشه چینی پرداخته است. و این چند بیت مناسب این مقام است که:

سلام ما بر آن همت بلندان	ز دانش میوه ها خوش خوش درودند
به سعی علم و دانش با صبوری	ز دل ها بس غم و ظلمت زدودند
خدایا تا بود هستی بقا باد	کسانی را که از دانش سرودند

و در نهایت سپاس دوستان و یارانی را که از هم صحبتی با آنان بهره ها برده ام و
همدلی و نیک اندیشی آن ها را چون مرواریدی گران بها ذخیره ی عمر ساخته ام.

تقدیم به:

پدر و مادرم که دعای خیرشان همواره بدرقه ی راهم بوده است.

و **همسر مهربانم** که چون کوهی سترگ در کشاکش زندگی
صبورانه غم غربت و رنج تنهایی را به جان خریده و پشتیبان و یاورم
بوده است.

و یگانه فرزند دلبندم **زانا کوچولو** که بازی های
کودکانه اش را نادیده گرفت تا فرصتی فراهم آید و این رساله به
اتمام رسد.

چکیده:

در این رساله که به روش کتابخانه ای تهیه، و نتایج به دست آمده به شیوه ای تحلیلی-توصیفی ارائه شده است، حماسه های ملی ایران از زاویه ی ادبیات داستانی و مبحث شخصیت مورد بررسی قرار گرفته است. از میان شخصیت ها نیز ضد قهرمانان، که همواره با انگیزه ها و اهداف مختلف به مبارزه با قهرمان برمی خیزند و شرح اعمال و کردار آنان حجم وسیعی از حماسه را به خود اختصاص داده است، انتخاب شده و از زوایای «نوع»، «انگیزه» و «کنش» بررسی شده اند.

در آغاز رساله ضمن معرفی حماسه ها، دلیل بررسی بعضی از آثار به عنوان حماسه ی ملی و خارج کردن بخش، و یا کل آثار دیگر از این دسته و عدم پرداختن به آن ها، بیان شده است. همچنین تعاریف مختلفی از قهرمان و ضدقهرمان ارائه گردیده است.

نوع ضدقهرمانان مبحث دیگر این رساله است. ضدقهرمانان از نظر «نوع» در چهار دسته ی ضدقهرمانان انسانی، حیوانی، طبیعی و ماوراءطبیعی جای می گیرند. هر یک از این دسته ها خود دارای زیر مجموعه هایی هستند که با شواهد و امثال مختلف نشان داده شده اند. همچنین در این بخش از رساله، ضدقهرمانان انسانی در سه دسته ی: ضدقهرمانان ایرانی، انیرانی و ایرانی/انیرانی طبقه بندی و در جداولی که به همین منظور ترسیم شده است، جای گرفته اند. انگیزه های اعمال و رفتار ضدقهرمانان نیز بخشی دیگر از این رساله را به خود اختصاص داده است. پس از بررسی دقیق عملکرد ضدقهرمانان انگیزه های آنان در سه دسته ی: بنیادین، فردی و ترکیبی تحدید، و نمونه های متعدد برای هر یک از موارد مذکور بیان شده است.

تقسیم و طبقه بندی ضدقهرمانان از دیدگاه «کنش» و نقشی که آن ها در داستان های حماسی ایفا می کنند موضوع دیگری است که در این رساله مورد بحث قرار گرفته است و از این زاویه ضدقهرمانان در یازده دسته ی: اصلی، مشاور، سپهدار، جدالگر و... طبقه بندی شده اند، سپس ویژگی ها، زیر مجموعه ها و تعاریف هر دسته با مصداق های آن ارائه شده است.

بخش دیگر، بیانگر ضدقهرمانان قهرمان نما است و پایان بخش رساله نتایج و یافته هایست که نگارنده طی این پژوهش در خصوص ضدقهرمانان به دست آورده است.

علائم و نشانه های اختصاری

- با : بانو گشسب نامه
- بر : برزنامه
- ج : جلد
- جه : جهانگیرنامه
- د : دیوان
- ش : شاهنامه فردوسی
- شه : شهریارنامه
- ص : صفحه
- صص : صفحات
- فر : فرامرزنامه
- ک : کوش نامه
- گر : گرشاسب نامه
- گش : گشتاسپ نامه

فهرست مطالب

۱	پیش گفتار
۴	فصل اول
۴	۱-۱. درآمد
۵	۱-۱-۱. بیان مسئله
۶	۱-۱-۲. تعریف موضوع
۶	۱-۱-۳. اهمیت موضوع
۷	۱-۱-۴. پیشینه ی تحقیق
۹	۱-۱-۵. سؤالات تحقیق
۱۰	۱-۱-۶. فرضیه ها
۱۱	۱-۱-۷. روش تحقیق
۱۲	۱-۱-۷-۱. روش بنیادی
۱۲	۱-۱-۷-۲. روش موردی
۱۲	۱-۱-۷-۳. روش کتابخانه ایی
۱۲	۱-۱-۷-۴. روش گزینشی
۱۲	۱-۱-۸. اهداف پژوهشی
۱۴	فصل دوم
۱۵	۱-۲. حماسه
۱۵	۱-۱-۲. انواع حماسه
۱۷	۱-۲-۲. ویژگیهای حماسه
۱۸	۱-۲-۳. حماسه های ملی ایران

۱۹	۱-۳-۱-۲. گشتاسپ نامه دقیقی
۲۱	۲-۳-۱-۲. شاهنامه فردوسی
۲۴	۳-۳-۱-۲. گرشاسب نامه
۲۷	۴-۳-۱-۲. بهمن نامه
۳۱	۵-۳-۱-۲. کوش نامه
۳۶	۶-۳-۱-۲. فرامرز نامه
۳۸	۷-۳-۱-۲. بانوگشسب نامه
۴۱	۸-۳-۱-۲. برزونا نامه
۴۴	۹-۳-۱-۲. داستان کک کوهزاد
۴۶	۱۰-۳-۱-۲. جهانگیر نامه
۵۱	۱۱-۳-۱-۲. سوسن نامه
۵۱	۱۲-۳-۱-۲. شهریار نامه
۵۴	۴-۱-۲. آثار حماسی دیگر
۵۵	۱-۴-۱-۲. دسته ی اول
۵۵	۱-۱-۴-۱-۲. بیژن نامه
۵۵	۲-۱-۴-۱-۲. آذر برزین نامه
۵۵	۳-۱-۴-۱-۲. داستان شبرنگ
۵۵	۴-۱-۴-۱-۲. لهراسب نامه
۵۵	۲-۴-۱-۲. دسته ی دوم
۵۶	۱-۲-۴-۱-۲. بخش تاریخی شاهنامه ی فردوسی (جلد ۷ تا ۹)
۵۷	۲-۲-۴-۱-۲. سامنامه ی خواجوی کرمانی
۵۹	۳-۲-۴-۱-۲. همای نامه

۵۵	۲-۱-۴-۱-۴. داستان جمشید
۶۰	۲-۲. شخصیت یا کاراکتر
۶۵	۲-۲-۱. قهرمان
۶۶	۲-۲-۱-۱. ویژگیهای قهرمان
۶۷	۲-۲-۱-۲. صفات قهرمانان
۶۹	۲-۲-۱-۳. هدف قهرمانان
۶۹	۲-۲-۲. ضد قهرمان
۷۱	۲-۲-۱. معیارهای تشخیص ضد قهرمان از قهرمان
۷۱	۲-۲-۱-۱. اندیشه
۷۳	۲-۲-۱-۲. صفات
۷۷	۲-۲-۱-۳. اعمال و رفتار
۷۸	۲-۲-۱-۴. گروه مقابل
۷۹	۲-۲-۲. اهداف ضد قهرمان
۸۲	فصل سوم
۸۳	۳-۱. انواع ضد قهرمان
۸۳	۳-۱-۱. ضد قهرمانان انسانی
۸۸	۳-۱-۱-۱. ضد قهرمانان ایرانی
۹۲	۳-۱-۱-۲. ضد قهرمانان انیرانی
۹۳	۳-۱-۲-۱-۱. تورانیان
۱۰۱	۳-۱-۲-۱-۲. چینیان
۱۰۴	۳-۱-۲-۱-۳. عربستان / هاماوران / بربر
۱۰۷	۳-۱-۲-۱-۴. مصری ها / مغربی ها

۱۰۷	۳-۱-۱-۲-۵. هندوان
۱۰۹	۳-۱-۱-۲-۶. رومیان
۱۱۱	۳-۱-۱-۲-۷. مازندرانیان / دیوان مازندران
۱۱۶	۳-۱-۱-۲-۸. کوشانیان (کشانیان)
۱۱۷	۳-۱-۱-۳. ضدقهرمانان ایرانی / انیرانی
۱۱۹	۳-۱-۲. ضدقهرمانان حیوانی
۱۲۲	۳-۱-۳. ضدقهرمانان طبیعی
۱۲۳	۳-۱-۴. ضدقهرمانان ماوراءطبیعی
۱۲۳	۳-۱-۴-۱. دیوان
۱۲۶	۳-۱-۴-۲. جادوان
۱۲۸	۳-۱-۴-۳. ازدهایان
۱۳۰	۳-۱-۴-۳. حیوانات و پرندگان ماوراءطبیعی
۱۳۴	ارجاعات و پی نوشت ها
۱۳۵	فصل چهارم
۱۳۶	۴-۱. انگیزه/ انگیزش
۱۳۶	۴-۱-۱. بحث
۱۴۳	۴-۱-۲. انواع انگیزه
۱۴۴	۴-۱-۲-۱. انگیزه های بنیادین
۱۴۴	۴-۱-۲-۱-۱. «تقابل و ستیزه ی خیر و شر»
۱۴۹	۴-۱-۲-۱-۲. «دفاع»
۱۵۰	۴-۱-۲-۱-۲-۱. دفاع از کیان و سرزمین
۱۵۳	۴-۱-۲-۱-۲-۲. دفاع از خویشتن یا حفظ حیات

۱۶۱	۴-۱-۲-۱-۲-۳. دفاع از فرزند و نزدیکان
۱۶۳	۴-۱-۲-۱-۳. انتقام جویی (کین خواهی)
۱۶۷	۴-۱-۲-۲. انگیزه های فردی
۱۶۸	۴-۱-۲-۱. آزمندی
۱۶۹	۴-۱-۲-۲-۲. آزمون: (سنجش میزان قدرتمندی قهرمان)
۱۷۲	۴-۱-۲-۲-۳. تاراج
۱۷۴	۴-۱-۲-۲-۴. ترس
۱۸۱	۴-۱-۲-۲-۵. جنسی
۱۸۵	۴-۱-۲-۲-۶. حسادت
۱۸۸	۴-۱-۲-۲-۷. خشم و غرور
۱۸۹	۴-۱-۲-۲-۸. دادخواهی
۱۹۰	۴-۱-۲-۲-۹. غیرت
۱۹۴	۴-۱-۲-۲-۱۰. فریب ضد قهرمان اصلی
۱۹۶	۴-۱-۲-۲-۱۱. قدرت طلبی
۲۰۰	۴-۱-۲-۲-۱۲. قدرت نمایی
۲۰۳	۴-۱-۲-۲-۱۳. قدرتی
۲۱۱	۴-۱-۲-۲-۱۴. کینه جویی
۲۱۵	۴-۱-۲-۲-۱۵. مالی
۲۱۸	۴-۱-۲-۲-۱۶. معیشتی
۲۲۰	۴-۱-۲-۲-۱۷. نامجویی
۲۲۲	۴-۱-۲-۳. انگیزه های ترکیبی
۲۲۲	۴-۱-۲-۳-۱. انتقامجویی - قدرتی

۲۲۴	۲-۳-۲-۱-۴. قدرتی - بقای وجود
۲۲۸	۳-۳-۲-۱-۴. قدرتی - حمایت از قهرمان
۲۳۰	۴-۳-۲-۱-۴. پیروزی شرّ بر خیر - دفاع از خویشتن
۲۳۱	۵-۳-۲-۱-۴. پیروزی شرّ بر خیر - قدرتی
۲۳۶	۶-۳-۲-۱-۴. دفاع از سرزمین - دفاع از خویشتن
۲۳۸	۷-۳-۲-۱-۴. دفاع از سرزمین - قدرتی
۲۴۱	۸-۳-۲-۱-۴. دفاع از سرزمین - پیروزی شرّ بر خیر
۲۴۳	۹-۳-۲-۱-۴. دفاع از سرزمین - انتقامجویی
۲۴۵	۴-۲-۱-۴. انگیزه های بیرونی
۲۴۵	۱-۴-۲-۱-۴. تطمیع ضد قهرمان اصلی یا سپهدار
۲۴۹	۲-۴-۲-۱-۴. تحریک ضد قهرمان اصلی
۲۵۴	۳-۴-۲-۱-۴. دستور ضد قهرمان اصلی
۲۵۸	فصل پنجم
۲۵۹	۱-۵. کنش
۲۵۹	۱-۱-۵. ویژگی های کنش در حماسه
۲۶۱	۲-۱-۵. انواع ضدقهرمانان براساس «کنش»
۲۶۱	۱-۲-۱-۵. ضدقهرمان اصلی
۲۶۲	۱-۱-۲-۱-۵. کارکرد ضدقهرمان اصلی
۲۸۴	۲-۲-۱-۵. ضدقهرمان مشاور
۲۸۴	۱-۲-۲-۱-۵. کارکرد ضدقهرمانان مشاور
۳۰۵	۳-۲-۱-۵. ضدقهرمان سپهدار
۳۰۵	۱-۳-۲-۱-۵. کارکرد ضدقهرمان سپهدار

۳۴۹	۴-۲-۱-۵. ضدقهرمان جدالگر
۳۴۹	۱-۴-۲-۱-۵. کارکرد ضدقهرمان جدالگر
۴۱۷	۵-۲-۱-۵. ضدقهرمان اغواگر
۴۱۷	۱-۵-۲-۱-۵. ضدقهرمان فریبنده (اغواگر) نوع اول
۴۲۶	۲-۵-۲-۱-۵. ضدقهرمان فریبنده (اغواگر) نوع دوم
۴۳۴	۳-۵-۲-۱-۵. ضدقهرمان اغواگر نوع سوم
۴۳۸	۴-۵-۲-۱-۵. ضدقهرمان فریبنده (اغواگر) نوع چهارم
۴۴۳	۵-۵-۲-۱-۵. ضدقهرمان فریبنده (اغواگر) نوع پنجم
۴۴۷	۶-۲-۱-۵. ضدقهرمان یاریگر
۴۴۸	۱-۶-۲-۱-۵. کارکردهای ضدقهرمان یاریگر
۴۶۱	۷-۲-۱-۵. ضدقهرمان متحد
۴۶۲	۱-۷-۲-۱-۵. کارکرد ضدقهرمان متحد
۴۶۹	۲-۷-۲-۱-۵. ضدقهرمان به ظاهر متحد
۴۷۵	۸-۲-۱-۵. ضدقهرمان راهنما
۴۷۵	۱-۸-۲-۱-۵. کارکرد ضدقهرمان راهنما
۴۹۰	۹-۲-۱-۵. ضدقهرمان صوری
۴۹۱	۱-۹-۲-۱-۵. ضدقهرمان صوری بر اساس کارکرد
۵۰۰	۱۰-۲-۱-۵. ضدقهرمان عاشق وش
۵۱۲	۱۱-۲-۱-۵. ضدقهرمان ابزاری
۵۱۲	۱-۱۱-۲-۱-۵. کارکرد
۵۴۰	فصل ششم
۵۴۱	۱-۶. ضد قهرمانان قهرمان نما

۵۴۱	۶-۱-۱. طوس
۵۴۷	۶-۱-۲. سهراب
۵۵۳	۶-۱-۳. اسفندیار
۵۵۷	۶-۱-۴. گشتاسپ
۵۶۱	۶-۱-۵. بهمن
۵۶۷	۶-۱-۶. جهانگیر
۵۷۰	۶-۱-۷. رستم
۵۷۳	۶-۱-۸. برزو
۵۷۵	۶-۱-۹. شهریار
۵۷۸	فصل هفتم
۵۷۹	۷-۱. نتیجه گیری
۵۷۹	۷-۱-۱. نتایج
۵۸۳	۷-۱-۲. پیشنهادها
۵۸۴ - ۵۸۹	«منابع و مأخذ»

فهرست جداول

صفحه	موضوع	عنوان
۸۹	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ایرانی	- جدول ۱-۳
۹۰	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ایرانی	- جدول ۲-۳
۹۱	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ایرانی	- جدول ۳-۳
۹۲	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ایرانی	- جدول ۴-۳
۹۵	تعداد و بسامد ضدقهرمانان تورانی	- جدول ۵-۳
۹۶	تعداد و بسامد ضدقهرمانان تورانی	- جدول ۶-۳
۹۷	تعداد و بسامد ضدقهرمانان تورانی	- جدول ۷-۳
۹۸	تعداد و بسامد ضدقهرمانان تورانی	- جدول ۸-۳
۹۹	تعداد و بسامد ضدقهرمانان تورانی	- جدول ۹-۳
۱۰۰	تعداد و بسامد ضدقهرمانان تورانی	- جدول ۱۰-۳
۱۰۱	تعداد و بسامد ضدقهرمانان چینی	- جدول ۱۱-۳
۱۰۲	تعداد و بسامد ضدقهرمانان چینی	- جدول ۱۲-۳
۱۰۳	تعداد و بسامد ضدقهرمانان چینی	- جدول ۱۳-۳
۱۰۵	تعداد و بسامد ضدقهرمانان عربستان/هاماوران/بربر	- جدول ۱۴-۳
۱۰۶	تعداد و بسامد ضدقهرمانان عربستان/هاماوران/بربر	- جدول ۱۵-۳
۱۰۷	تعداد و بسامد ضدقهرمانان مصری ها و مغربی ها	- جدول ۱۶-۳
۱۰۸	تعداد و بسامد ضدقهرمانان هندوان	- جدول ۱۷-۳
۱۰۹	تعداد و بسامد ضدقهرمانان هندوان	- جدول ۱۸-۳
۱۱۱	تعداد و بسامد ضدقهرمانان رومیان	- جدول ۱۹-۳
۱۱۶	تعداد و بسامد ضدقهرمانان مازندرانیان	- جدول ۲۰-۳
۱۱۷	تعداد و بسامد ضدقهرمانان کوشانیان	- جدول ۲۱-۳
۱۱۸	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ایرانی/انیرانی	- جدول ۲۲-۳

۱۱۹	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ایرانی / انیرانی	جدول ۳-۲۳	-
۱۲۰	تعداد و بسامد ضدقهرمانان حیوانی	جدول ۳-۲۴	-
۱۲۱	تعداد و بسامد ضدقهرمانان حیوانی	جدول ۳-۲۵	-
۱۲۱	تعداد و بسامد ضدقهرمانان حیوانی	جدول ۳-۲۶	-
۱۲۲	تعداد و بسامد ضدقهرمانان طبیعی	جدول ۳-۲۷	-
۱۲۲	تعداد و بسامد ضدقهرمانان طبیعی	جدول ۳-۲۸	-
۱۲۵	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ماوراء طبیعی (دیوان)	جدول ۳-۲۹	-
۱۲۶	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ماوراء طبیعی (دیوان)	جدول ۳-۳۰	-
۱۲۸	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ماوراء طبیعی (جادوان)	جدول ۳-۳۱	-
۱۳۰	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ماوراء طبیعی (ازدهایان)	جدول ۳-۳۲	-
۱۳۳	تعداد و بسامد ضدقهرمانان ماوراء طبیعی (موجودات)	جدول ۳-۳۳	-

فهرست نقشه ها

۸۵	نقشه ی اساطیری کره ی زمین	نقشه ۳-۱	-
۸۶	نقشه ی نیمکره ی قابل زیست (هفت اقلیم)	نقشه ۳-۲	-
۸۷	نقشه ی جهان، سرزمین ها، رودها و دریاها ی آن	نقشه ۳-۳	-
۱۱۵	نقشه ی فرضی مازندرانِ مغرب، مشرق و ایران	نقشه ۳-۴	-

پیش گفتار

حماسه های ملی ایران و در رأس آنها شاهنامه ی فردوسی در بردارنده اندیشه ها، افکار و آرای ملت ایران است، مردمانی که نیک اندیشی و به منشی را از بن جان ستوده، ددمنشی و دژاندیشی را نکوهش کرده اند. هر یک از آرمانهای نیک این قوم در قالب پهلوانی قدر قدرت تجسم یافته و هر اندیشه بد و عمل ناستوده ای به صورت موجودی اهریمنی نشان داده شده است.

حماسه ملی بیانگر مشغولیت‌های ذهنی ایرانیان و سینه به سینه روایتگر تقابل و ستیزه ی دو بن خیر و شر است؛ جدالی که در آن قوم ایرانی همواره در جهت اعتلای خیر و نیکی بر شر و بدی تلاش و تکاپوی پیگیر داشته است. هدف آنها از این کار پیروزی اهورا بر اهریمن و پدید آمدن جهانی بهتر بوده است؛ جهانی که دیگر از ظلم اهریمنان در آن خبری نباشد و نیکی بر جهان مستولی گردد. بازیگران این نقشها در داستانهای آثار حماسی شخصیت‌هایی هستند که براساس بینش ایرانیان پردازش شده اند. هر یک از آنها- همچون زندگی- چند صباحی را در عرصه ی داستان به سر می برد و سرانجام تن به خاک می سپرد و به راهی می رود که جز پیمودن آن چاره ای نیست.

عمق و ارزشمندی حماسه های ملی ایران و به خصوص شاهنامه، محققان را واداشته است که برای دریافت معانی و مفاهیم و دستیابی به نکته های ظریف و دقایق این آثار، به تبتّات گسترده دست یازند و بارها و بارها آنها را از زوایای مختلف مورد واکاوی قرار دهند. در این راه هر کسی از ظن خود همدم و قرین این آثار شده است و از هم نفسی شبانروزی با آنها نکته ای به دست آورده است. کمترین بهره ای که در این راه نصیب خواننده و محقق می شود، همدمی با آثاری است که هم فریاد کاوه ی آهنگر را در خود تکرار می کند و هم شور و مهممه ی میدان نبرد، پیروزی ها، دلاوری ها، بزرگمردی ها، و در کنار آن خفتها، جبرونی ها، ددمنشی ها و دژاندیشی ها را، که مشخص کننده مرزهای نیکی و بدی است.

از این رو تحقیق در این آثار از سویی بسیار جذاب و وسوسه انگیز است و از سوی دیگر بسیار خطرناک. خطرناک بودن آن در عظمت این آثار ریشه دارد به طوری که ممکن است متتبع این عرصه نه تنها راه به جایی نبرد، بلکه در ورطه‌ی گمراهی افتد و عرض خود را بر باد دهد. با وجود این نگارنده این خطر را به جان خرید و در عرصه‌ی که جولانگاه او نبوده و نیست، وارد شده و دست و پای زده است. امید که توانسته باشد ره به منزل مقصود برد.

این رساله که عنوان «ضد قهرمانان در حماسه‌های ملی ایران» برای آن انتخاب شده است، به بررسی شخصیت‌هایی پرداخته است که با هر انگیزه و با هر ترفندی در مقابل قهرمان و آرمانهای او در عرصه حماسه قد علم کرده و او را با چالشها و مشکلات فراوانی مواجه ساخته‌اند. مشکلات و دردهایی که قهرمان بودن قهرمان، در گرو چیرگی بر آنهاست. با عنایت به این موضوع می‌توان به درجه‌ی اهمیت وجود ضد قهرمانان در حماسه پی برد. بدیهی است که بدون وجود چنین گروه شخصیتی - که اعمال، رفتار و سرگذشت آنها حجم زیادی از آثار حماسی را به خود اختصاص داده است - تصور داستان حماسی کاری عبث خواهد بود؛ از این رو به موازات نقش آفرینی و اهمیت ضد قهرمانان در داستانها، توجه به این گروه شخصیتی و بررسی آنان از زوایای مختلف، ضروری به نظر می‌رسید. به همین دلیل نگارنده با مشاهده‌ی کارهای پراکنده و تا حدودی جزئی و گذرا در این زمینه، که در آنها غالباً به یک گروه و یا یک شخصیت خاص مثلاً تورانیان و یا افراسیاب و ضحاک و ... توجه شده است و گاه نیز از زاویه‌ی مباحث اجتماعی و تحلیل‌های اسطوره‌ای و غیره مورد بررسی قرار گرفته‌اند، بر آن شد که در رساله‌ی خود صرفاً ضد قهرمانان را مورد بررسی قرار دهد و از این گذر هم انگیزه‌های آنان را بیان نماید و هم به تقسیم بندی آنان بر اساس «نوع» و «کنش» پردازد، تا بدین وسیله انواع ضد قهرمانان و به تبع آن تا حدودی قهرمانان حماسه‌های ملی برای کسانی که به این زمینه علاقه دارند، مشخص گردد و زمینه‌ی برای آشکار شدن مرزهای خیر و شر در آثار حماسی فراهم آید. از دیگر سو نقش‌هایی

که ضد قهرمانان در عرصه‌ی داستان در آن ایفای نقش نموده و اعمال و رفتارهایی که متناسب با موقعیت خود بروز داده‌اند، نیز مطرح شود.

همچنان که اشاره شد، این طبقه بندی‌ها تا حدودی قهرمانان را نیز در بر گرفته است و این شمول را می‌توان به اصل «تقارن» در حماسه نسبت داد، به این معنا که براساس این اصل که از وجود قرینه در طرف مقابل هر موضوعی در حماسه حکایت دارد، به موازات طبقه بندی ضد قهرمانان از لحاظ نوع، قهرمانان نیز دسته بندی شده‌اند و حتی این موضوع در طبقه بندی براساس «کنش» نیز تا حدودی ساری و جاری شده است. شایان ذکر است که بیان تمامی دقیق و نکات در مورد قهرمانان نیازمند رساله یا رساله‌های دیگر است و چون این رساله صرفاً به ضد قهرمانان اختصاص یافته، از ورود به مبحث قهرمان خودداری شده است، اما تقسیم بندی‌های صورت گرفته می‌تواند مبنایی برای طبقه بندی قهرمانان و قرار دادن آنها در چارچوب مشخص و معین از این دیدگاه باشد.